

OSMANLILAR'DA ŞEYHÜLİSLAMLIK MÜESSESESİ

*M. Salih ARI**

I- ŞEYHÜLİSLAMLIK KURUMUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

a- Kavram olarak

Şeyhülislam: "ilmiye sınıfının başında bulunan şahsın ünvanıdır"¹. IV.(XI.) asrın ikinci yarısında ortaya çıkan ve fukaha arasındaki ihtilaflı meseleleri halletmiş olan yüksek alim ve fakihlere alem olan şeref ünvanlarından biridir².

Günümüz Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının yerine getirdiği görevleri deruhte eden kurumdur.

Şeyhülislam (Şeyhül-İslam) kavramı, XI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu çağda "İslam" kelimesinin başına bazı sıfatlar getirilerek çeşitli lakaplar oluşturuluyordu. Umadü'l-İslam, Fahrü'l-İslam, Ruknü'l-İslam, Zeynü'l-İslam, Cemalü'l-İslam, Hüccetü'l-İslam, Burhanü'l-İslam, Nizamü'l-İslam gibi. Şeyhül-İslam kavramı da bunlara benzer şekilde oluşturulmuştur. Osmanlılardan önce İslam toplumlarında kullanılmakta olan Şeyhülislam

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ Ertan, Veli, *Meşhur Şeyhülislamlar*, İstanbul 1969, s.6.

² J. H. Kramers, "Şeyhülislam", *İ.A.*, XI/485.

** İslam bilginlerinden İmam Gazzâli(1058-1111), "Hüccetü'l-İslam", İbn Teymiyye'de(1263-1328) "Şeyhül-İslam" lakabıyla anılmışlardır.

kavramı genellikle, yüksek bilgi sahibi fakihlere ve fetva verebilen bilginlere** verilmiş olup, İslam toplumlarında bazı kişiler bu ünvanla anılmışlardır³.

Benzer şekilde, ileriki yıllarda Şeyhülislamlar için kullanılan "Müftiyü'l-Enâm" kavramı da toplumda kullanılıyordu. Fakat bunlar resmî bir anlam ifade etmiyordu ve atama veya azl söz konusu değildi⁴. Kısaca Osmanlılardan önce Şeyhülislam lakabı, bir "ta'zim lafzı" olarak kullanılmakta ve resmî bir anlamı bulunmamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ilk örgütlenme yıllarında da Şeyhülislam ünvanının "ta'zim lafzı" olarak kullanılmaya devam edildiği ve resmî bir anlamı bulunmadığını görüyoruz.

Tarihte ilk kez Osmanlı siyasi-idari sisteminde Şeyhülislam ünvanının resmîlik kazandığını ve Şeyhülislam başkanlığında dinî-idari bir örgütlenmeye gidildiğini görmekteyiz⁵.

b- Osmanlı Yönetiminde Şeyhülislam ve Şeyhülisamlık

Şeyhülisamlık kurumunun Osmanlılarda örgütlemelerinin sebebi ile ilgili üç görüş ileri sürülmektedir: a) G. Demombynes'e ait olan Osmanlı yönetiminin Memluk yönetimini taklid ederek Memluk Sultanı'nın yanında yer alan Halifenin yerine Sultanların kendi yanlarında Halifeye benzer Şeyhülislamlara yer vermiş olmaları görüşü. b) İkinci görüşe göre ise, Osmanlı Sultanı, Ortodoks Patriğini taklid ederek benzer şekilde ulema sınıfını "Şeyhülisamlık" ünvanı altında örgütlemiştir. c) Üçüncü teori ise, Osmanlı Devleti'nde "İslamî, tasavvufî akımların tesiriyle dünyevî bir hakimiyetin yanında dinî bir otorite isteyen halkın, dinî duygularının temsilcisi olarak" Şeyhülisamlık kurumunun kurulduğunu savunan görüştür⁶. Bu son görüş, en fazla rağbet edilenidir.

Osmanlılarda resmî olarak, "Şeyhülisamlık" ünvanını ilk defa Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnâmesi'nde görmekteyiz: "Şeyhülislam ulemanın reisidir. Ve muallim-i sultanî dahî kezalik serdar-ı ulemadır. Vezir-i âzam onları riayeten üstüne olmak münasibdir. Amâ müfti ve hoca sayır vüzerâdan bir nice tabaka yukarıdır ve tasadduk dahi ederler"⁷. Şeyhülislam ulemanın reisi olarak gösterildiğine göre, bu ünvan İlmiye Sınıfı'nın en yüksek makamını işgal eden kişiye verilen resmî bir ünvan olmaktadır.

Fetva vermekle görevli müftülcrden başkent müftüsüne Şeyhülislam ünvanının Osmanlı Devleti'nde resmen ilk defa kime verildiğini bilmiyoruz.

³ Dursun, Davut, *Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din*, İstanbul 1989, s.230; Ertan Veli, *a.g.e.*, s.6.

⁴ Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1946, III, s.348.

⁵ Dursun, Davut, *a.g.e.*, s.231.

⁶ J. H. Kramers, *a.g.e.*, XI, s.486-487; Kaydu, Ekrem, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülisamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi*, 2. Sayı, 1977, s.201-209; Dursun, Davut, *a.g.e.*, s.234.

⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s.175.

Yalnız II. Mehmed'in kanunnâmesinde Şeyhülislam "ulemanın reisi" olarak gösterildiğine göre, Fatih'ten önce bu ünvanın resmen kullanılmış olduğu tahmin edilebilir⁸. Şeyhülislam ünvanının siyasi otorite tarafından başkent müftüsüne verilmesi ve böylece "Şeyhülislamlık"ın devlet örgütüne girmesi II. Mehmed zamanından önce II. Murad zamanında 1444'den sonra olmuş ve bu makama ilk defa Fahreddin-i Acemî'nin atandığı belirtilmektedir⁹. Aslında Fahreddin-i Acemî'den önce de fetva görevi ile çeşitli kişiler görevlendirilmiştir. Şeyh Edebalı, Dursun Fakih, Şemseddin Fenarî gibi kişiler fetva işi ile ilgilenmiş görevlilerdir. Fakat bunlara resmen "Şeyhülislam" ünvanı verilmemiştir¹⁰.

Bazı tarihçiler ise ilk resmî Şeyhülislamı, II. Murad döneminde Molla Şemseddin Fenarî olduğunu ileri sürmektedirler. Bu zat müderris ve Bursa kadısı iken 1424'te "Müftiyü'l-Enâm" olmuş ve üç vazifeyi beraber yürüttüğünü yazmaktadırlar¹¹.

c- Şeyhülislam'ın Görev ve Yetkileri

Şeyhülislamın elinde bugünkü Adalet, Milli Eğitim Bakanlıkları'nın yetkileri içine giren yetkiler de bulunmakta idi¹². Ne var ki Şeyhülislam örfî hukuk alanına müdahale edemez, verdiği fetvalar birer yargı belgesi sayılmazdı¹³.

Esas itibarıyla müftü olan Şeyhülislamın en önemli görevi, kendisine sorulan çeşitli sorular hakkında dinin hükmünü açıklayan fetvalar vermesidir.

Osmanlı yönetiminde padişahlar fetva kurumunu çalıştırmışlardır. Osmanlılarda henüz Şeyhülislamlık yokken, fetva vermekle belirli şahsiyetler görevlendirilmiştir. Şeyhülislamlıktan önce padişahlar başkent müftüsünden fetva alırken, bu kurumun örgütlenmesinden sonra Şeyhülislamlardan fetva almışlardır. Osmanlı padişahları savaş ilan etmek, barış yapmak, siyaseten katl kararı vermek gibi önemli konularda "fetva"ya başvurdukları gibi; sıradan müslümanlar da Şeyhülislamlıktan sorunlarıyla ilgili fetva isteyebiliyorlardı. Osmanlı Devleti'ndeki siyasal mücadelelere fiilen katılmış ve verdikleri fetvalarla bu mücadeleleri yönlendirmiş olan Şeyhülislamların fetvalarıyla pek çok kişi haklı veya haksız yere can vermiş veya en azından makamından olmuştur¹⁴.

Şeyhülislamın bir diğer görevi, başında bulunduğu Din Bürokrasisi'ni bir idarî görevli olarak yönetmektir. Örgütün bünyesi içinde

⁸ Dursun, Davut, *a.g.e.*, s.232.

⁹ Kaydu, Ekrem, *a.g.e.*, s.206.

¹⁰ Dursun, Davut, *a.g.e.*, s.232.

¹¹ Danişment, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V, s.110; Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s.132; Ertan, Veli, *a.g.e.*, s.29.

¹² Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1987, s.101.

¹³ *Ana Britannica*, "Şeyhülislam" maddesi.

¹⁴ Dursun, Davut, *Din Bürokrasisi*, İstanbul 1992, s.155.

toplanmış bulunan kadı, müderris ve müftülerin atanmaları ve terfileri, Şeyhülislamca yerine getiriliyordu¹⁵. XVI, yüzyılın sonlarına kadar kadı, müftü ve müderrislerin atanmaları sadrazam tarafından yürütülüyorken, 1574 yılından itibaren müderris, mevalî ve müftülerin tayinleri de Şeyhülislamlara bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren 40 akçeden yukarı Hâriç ve Dâhil müderrisleriyle ordu kadıları, vilayet, sancak ve kaza müftüleri, imam, hatip, müezzin ve mevalî denilen büyük kadıların ve kadıaskerlerin tayinleri onlar tarafından yapılmıştır¹⁶.

Şeyhülisamların bir diğer görevi de, 1759 yılında padişah III. Mustafa tarafından başlatılan Saray'daki Huzur Dersleri'ne katılacak mükarrir ve muhatabları seçip, saraya göndermekti. Ramazan ayında Saray'da yapılan Huzur Dersleri'ne devrin en seçkin uleması; kimisi mukarrir yani Kur'an'dan ayet okuyan, kimisi de muhatab yani soru soran olarak katılıyor ve Padişah'ın huzurunda dinî ilmî tartışmalar yapılıyordu. Burada görev alan ulemayı seçmek Şeyhülislamın görevleri arasında bulunuyordu¹⁷.

Hiç bir kadı Şeyhülislam'ın verdiği fetvayı reddetmeye cüret edemezdi. Devlet teşkilatı içindeki vazifesi, önceleri sadece fetva vermek gibi bir sahaya inhisar eden Şeyhülisamların bu makamı, İbn-i Kemal ve Ebu's-Suud Efendi gibi dirayetli zevatın yetişmesi ile daha da önem kazanmaya başladığından yetki alanı da buna paralel olarak genişlemiştir¹⁸.

II- ŞEYHÜLİSLAMLIK İLE SİYÂSİ İKTİDAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

a- Dinî Bürokraside Şeyhülisamlığın Gücü

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul müftüsü olan Şeyhülislam, Kadıaskerliğe takaddüm etmiş ve Dinî Bürokrasi'nin zirvesinde yer almıştır. Söz konusu tarihten sonra Şeyhülisamlar Kadıaskerlerin amiri durumuna gelmişlerdir. XVII. yüzyıla kadar Kadıaskerler Sadrazamın arzı ile atanırlarken bu yüzyıldan itibaren Kadıaskerler ve 500 akçeli mevleviyet kadılıklarına atamalar Şeyhülislamın arzı ile yapılmaya başlanmıştır. Daha doğrusu Kadıaskerlerin ve mevleviyet kadılıklarının atamaları yetkisi, sadrazamdan Şeyhülisamlığa geçmiştir¹⁹.

15 Dursun, Davut, *a.g.e.*, s.155.

16 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.179.

17 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.215-222; Dursun, Davut, *Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din*, s.239.

18 Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s.170.

19 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.159; Dursun, Davut, *Din Bürokrasisi*, s.157.

b- Şeyhülislamlığın Siyasî ve Sosyal Olaylar Üzerindeki Etkisi

Şeyhülislamlar verdikleri fetvalar ile siyasî olayların yanı sıra sosyal ve kültürel gelişmelerde de etkili olmuşlardır. Verdikleri fetvalar ile bazı padişahların tahttan alınmasına neden olmuşlardır. Hasmane uluslararası ilişkilerin en uç noktasında yer alan savaşların ilanında Şeyhülislamların fetvaları gerekli görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde 1516'da Mısır'a savaş ilan edilmesi, Şeyhülislam Ali Cemali Efendi'nin 1570'de Venedik'e savaş ilan edilmesi ise, Ebussuud Efendi'nin fetvaları ile gerçekleşmiştir²⁰.

Osmanlı Devleti'nde bir kaç padişah, Şeyhülislamların verdikleri fetvalarla hal edilmişlerdir. III. Selim, Sultan Abdülaziz, II. Abdülhamid ilk akla gelenlerdir²¹.

Şeyhülislamların tayininde birinci derecede vezir-i azamlar etkili olduğu gibi, sadrazamların azlinde ve siyaseten katledilmelerinde Şeyhülislamların etkin rol oynadıkları görülmektedir. Bu husus sadrazam ile Şeyhülislam arası ilişkileri dengeliyordu²².

Şeyhülislam çoğu zaman Rumeli veya Anadolu Kadıaskerleri mazullerinden tayin olunurdu. Bazen de bu iki Kadıaskerliğin payesini almış olup da fakat fiilen Kadıaskerlik etmemiş olanlardan seçilirdi. Sadrazam kendisiyle anlaşabileceği birisini o makama sevk ederdi²³.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ehemmiyetleri artan Şeyhülislamların sadr-ı azamla ilişkileri tesis edilmiş ve ilk defa 992 (M.1584) tarihinde vezir-i azam Özdemiroğlu Osman Paşa, Padişah'ın emriyle Şeyhülislam Çivizade Mehmed Efendi'nin ziyaretine gitmiş ve bundan sonra vezir-i azamların Şeyhülislamı ziyaret etmeleri kanun olmuştur²⁴. Böylece Şeyhülislamlık makamı, manen sadrazamlıktan daha yüksek telakki edilmiştir²⁵.

Şeyhülislamlar Osmanlı Devleti'nde siyasî mücadelelere hem fiilen katılmışlar, hem de fetvaları ile bu mücadeleleri etkilemişlerdir. 1648 tarihinde Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ve 20 gün sonra öldürülmesinde, Şeyhülislam Abdurrahim Efendi önemli rol oynamış ve onun fetvası ile öldürülmüştür²⁶.

20 J. H. Kramers, *a.g.e.*, s.487.

21 J. H. Kramers, *a.g.e.*, s.488.

22 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.189-191; Dursun, Davut, *Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din*, s.236.

23 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.190.

24 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.187.

25 Şeker, Mehmet-Kazıcı, Ziya, *İslam-Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1982, s.141.

26 Mehmet Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, Ankara 1987, I, II, s.248.

c- Şeyhülislamın Gücü Ve Fetva

Osmanlı yönetiminde Şeyhülislamlığın gücünü artıran, hiç şüphe yok ki fetva kurumu olmuştur. Siyasî karışıklıklarda Şeyhülislamların isyancıların yanında yer almaları ve Padişah'ın hal edilmesine fetva vermeleri; bu kurumun gücünü ortaya koyan somut bir örnektir. Bu bakımdan Osmanlı Padişahları devamlı Şeyhülislamı memnun etmek için gayret göstermişlerdir. Osmanlı yönetiminin başı olan Sadrazamla, Şeyhülislamın anlaşmaları arzulanır bir durum değildi. Zira anlaşmaları durumunda güçlü olan kesim, karşı tarafı azlettirmeyi başarabiliyordu²⁷.

Şeyhülislamlık kurumunun Osmanlı siyasî-idarî sisteminde gücünü artırmasında etken olan, esas itibarıyla fetva olmuştur. Şeyhülislamlar özel ve genel diye ikiye ayrılabilen fetvalar vermişlerdir. Herhangi bir şahsın bir sorun hakkında dinin hükmünün ne olduğunu sorması üzerine verdikleri fetvalara özel fetva, padişahların savaş, barış ve benzeri sorunlar hakkında istedikleri fetvalara da genel fetva deniyordu²⁸.

Osmanlı yönetiminde Şeyhülislamlığın gücünü artıran iki değişik öge üzerinde durulabilir: Biri, dinî otoriteyi temsil ettiğinden toplumun ulemaya gösterdiği saygı, diğeri de fetva kurumudur. Osmanlı toplumunda dinî değerlerin ve normların oluşturduğu dünya görüşünde şeriatın yorumcuları olan ulemanın örgütlendiği Şeyhülislamlık kurumuna halkın yüksek seviyede saygı gösterdiği, itaatte kusur etmediği bilinmektedir²⁹.

Şeyhülislamlık makamı, şekli olarak fetva veren merci anlamında kabul edilebilirse de, kısa bir süre sonra fetva eminliği kurulunca bu makama getirilen kişi, fetvayı hazırlamak göreviyle yükümlü tutulmuştur. Ancak siyasî ve önemli devlet işlerinde Şeyhülislam, fetva vermek zorunda kalmıştır. Siyasî yönden de fetva verildiği görülmektedir³⁰.

Fetva eminliğinin ihdası, Şeyhülislamın sefere iştiraki, veya hastalanması gibi bir anormal durum ortaya çıkması yüzündendir. İlk fetva emininin Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemalî Efendi'nin hastalığı üzerine tayin edildiği ve bu zatın da Balıkesirli Mehmed Muhyiddin Efendi olduğu bildirilmektedir³¹.

III- ŞEYHÜLİSLAMLIK KURUMUNUN GERİLEMESİ

a- Şeyhülislamın Tayin ve Azli

Şeyhülislamlar devletin kuruluş dönemlerinde kayd-ı hayat ile, yani ömürleri müddetince bu makama tayin edilirler, ancak istifa etmeleri

²⁷ Dursun, Davut, *Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din*, s.242.

²⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.188-189.

²⁹ Dursun, Davut, *a.g.e.*, s.243.

³⁰ Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara 1972, s.XLIV.

³¹ Ertan, Veli, *a.g.e.*, s.11; Kazıcı, Ziya, *a.g.e.*, s.172.

halinde mevkilerinden ayrılırlardı. İlmî kişilikleriyle kendilerini kabul ettirirler, bu suretle icabında en sert padişahları bile tesirlerine alarak, onlara doğru yolu göstermek için de en sert sözleri söylemekten çekinmezlerdi. Mesela Molla Fenari mahkemede Yıldırım Bayezid'in şahitliğini reddetmiş, bu yüzden Kararın'a gitmiş, fakat Yıldırım bu ilim adamının gönlünü alarak Bursa'ya geri getirmiştir³².

Şeyhülislam, genellikle Vezir-i azamla aralarının bozuk olması, onlar hakkında padişaha şikayette bulunulması veya ihtiyarlıkları sebebiyle görevden alınırldı. Bunlardan ayrı olarak padişahın tahttan indirilmesi ile ilgili komplolara karışan Şeyhülislam azledilip sürgüne gönderildikleri gibi idam edilenler de vardır³³. İlk öldürülen Şeyhülislam ise 1634 yılında idam edilen Ahizâde Hüseyin Efendi'dir³⁴. Bu ilk öldürülen Şeyhülislandan başka ikinci olarak da Hocazâde Mesud Efendi, IV. Mehmed devrinde şehzâde Süleyman'ı tahta geçirmek istemesi sebebiyle idam edilmiştir³⁵. Son olarak ise Feyzullah Efendi, Edirne Vak'ası (1703) sonucu öldürülmüştür³⁶.

b- Bâb-ı Meşihat ve Ona Bağlı Kuruluşlar

Şeyhülislamların 1241(1826) yılına kadar ve yeniçeri ocağının kaldırıldığı tarihe kadar bağımsız bir daireleri yoktu. Şeyhülislam tayin edilen zatın oturmakta olduğu konak müsait değilse münasip bir konağa çakar ve bunun selamlık kısmında Şeyhülislam dairesi erkanı bulunup, meşihate ait işleri görürdü³⁷.

Mevcudiyetinin sonlarına doğru Şeyhülisamlık müessesesinin tafsilatlı bir tavsifi 1334(1916) yılında, o zaman görevde bulunan Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülisamlığı zamanında bu müessese tarafından yayınlanmış bulunan İlmîye Salnâmesi'nde mevcuttur. O zamanlar Şeyhülisamlığın başlıca şubeleri, şunlardı: Fetvahane, Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye, medreselerin idaresi için ders vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talibiye, Kur'an tablalarının ve fıkıh eserlerinin kontrolü için Tetkik-i Mesâhif ve Müellefat-ı Şer'iyye Meclisi, tarikatlarla ilgili meseleler için Meclis-i Meşâyih, Beytül-Mal veya Emvâl-ı Eytam idareleri. Bundan başka bir evrak mahzeni, kayıt ve hesap işleri daireleri vardı. Diğer vekaletlerde olduğu gibi burada da bir müsteşar mevcuttu. Şeyhülislam kapısında Kazasker'in, kassamın ve İstanbul kadısının yüksek şer'iyye mahkemeleri de bulunmakta idi³⁸.

Osmanlı Devleti kurumlarının dünyevileşmesi olayının gelişmesi oranında, Şeyhülisamlığın devlet içindeki nüfuzu azaldı. 1839 yılında Şura-

32 Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s.13; Yıldız, H. Dursun v.d.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1993, XII, s.424.

33 Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XII, s.425.

34 Mehmet Nuri Paşa, a.g.e., s.236; İpşirli, Mehmet, "Ahizâde Hüseyin Efendi", *D.İ.A.*, I, s.548.

35 Naima, *Tarih*, İstanbul 1282, VI, s.244-245.

36 Köprülü, Orhan, "Feyzullah Efendi", *İ.A.*, IV, s.596; Halaçoğlu, Yusuf, a.g.e., s.133.

37 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, a.g.e., s.195-196.

38 J. H. Kramers, a.g.e., s.489.

yı Devlet'in kurulması, onun dahilî siyaset üzerindeki nüfuzunu oldukça baltalamıştır. Sonra 1879'da yeni kurulan Adliye Nezareti'ne bağlı yeni asliye ve ceza mahkemelerinin kuruluşu, tesir sahasının diğer büyük bir kısmını da elinden almış oldu. Bunu takip eden bir sıra kanunî tasarruflar şer'îye ve nizamiye mahkemelerinin selahiyetlerini sınırlandırdı³⁹.

c- Şeyhülislamlık Kurumunun Sona Ermesi

Nihayet 1916 yılında Jön Türk Hükümeti, bütün mehakim-i şer'îyye idaresini Adliye Nezareti'ne, medreselerin idaresini ise Maarif Nezareti'ne verdi⁴⁰.

Böylece Şeyhülislamlığın nüfuzu gittikçe azaldı. 1917 yılında şeyhülislamlıkta propaganda maksadıyla bir Dârü'l-hikmeti'l-İslamiye kuruldu. Bununla beraber Mondros Mütarekesin(1918)'den sonra Jön-Türk ıslahatı yeni hükümet tarafından ilga olundu. Ancak bu sıralarda artık Şeyhülislamlık kurumu sonuna yaklaşmış bulunmakta idi. Zira 1922'de Ankara'da kurulan yeni hükümet, Osmanlı idaresine bağlı tüm kurumları ortadan kaldırdı. Bunların görevleri Ankara'daki yeni hükümet tarafından yürütülmeye başlandı. Yeni hükümet ise, artık bir Şeyhülislamlık müessesesini tanımamakta idi. Bu yeni hükümetin kurulmasından sonra her ne kadar bir Şer'îyye Vekaleti tesis olundu ise de, "Büyük Millet Meclisi"nin laik düşüncesi, bu Şeyhülislamlık müessesesinin taklidine göz yummadı; bu vekalet 3 Mart 1924'te, yani Osmanlı hilafetinin lağv olunduğu aynı tarihte çıkan bir kanunla, "Diyanet İşleri Reisliği" haline getirildi⁴¹.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1970.
- Altınsu, Abdülkadir, Osmanlı Şeyhülislamları, Ankara 1972.
- Danişment, İ. Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1971.
- Dursun, Davut, Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din, İstanbul 1989
- Dursun, Davut, Din Bürokrasisi, İstanbul 1992.
- Ertan, Veli, Meşhur Şeyhülislamlar, İstanbul 1969.
- Halaçoğlu, Yusuf, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1991.
- İpşirli, Mehmet, "Ahizade Hüseyin Efendi", DİA, I.
- J. H. Kramers, "Şeyhülislam", İ.A., XI/485.

³⁹ J. H. Kramers, *a.g.e.*, s.486.

⁴⁰ J. H. Kramers, *a.g.e.*, s.487.

⁴¹ J. H. Kramers, *a.g.e.*, s.489.

Kaydu, Ekrem, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 2. Sayı;1977.

Kazıcı, Ziya, İslam Müesseseleri Tarihi, İstanbul 1991.

Köprülü, Orhan, "Feyzullah Efendi", İ.A., IV.

Mehmet Nuri Paşa, Netayicü'l-Vukuat, Ankara 1987, I. II.

Naima, Tarih İstanbul 1281, VI.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1946. III.

Şeker, Mehmet- Kazıcı, Ziya, İslam -Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1982.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı, Ankara 1984.

Yıldız, Hakkı Dursun, v.d.. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul, XII.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, İslâm Tarihi Dersleri, Ankara 1987.

Ansiklopediler

Ana Britannica, "Şeyhülislam" maddesi.

İslam Ansiklopedisi, MEB.

İslam Ansiklopedisi, D.İ.A.